

mal hayatın etkinliklerinden uzak kalmaya yol açar (Şirbînî, IV, 310).

“Aranızdaki bekârları ... evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler Allah lutfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah lutfu geniş olan ve her şeyi bilendir. Evlenme imkânı bulamayanlar ise Allah lutfu ile onların ihtiyaçlarını giderinceye kadar iffetlerini korusunlar” meâlindeki âyetle (en-Nûr 24/32-33) Resûl-i Ekrem’in, “Gençler! Evlenmeye gücü yeteniniz evlensin; bu, gözû haramdan sakınma ve iffeti koruma açısından daha uygundur. Gücü yetmeyen ise oruç tutsun, bu da onun nefsinin dizginler” hadisinde (Buhârî, “Nikâh”, 2-3) cinsel isteklerin evlenme yoluyla karşılanması, imkân bulamayanların ise oruç vb. yöntemlerle istek ve arzularını kontrol altına alıp iffetlerini koruması tavsiye edilmektedir. Bu deliller ışığında fakihlerin büyük kısmı evlenmenin normal hallerde sünnet, cinsel isteğin zinaya yol açacağı bilinen durumlarda vâcip olduğuna hükmetmiştir. Fakihler, Hz. Peygamber’in hadim olmak isteyen bazı sahâbîlere izin vermediğini (Buhârî, “Nikâh”, 8) delil göstererek şehveti tamamen ortadan kaldıran hadım vb. yöntemlere başvurmayı haram diye nitelemiştir. Şehveti geçici olarak azaltan ilaç kullanma vb. yöntemleri âlimlerin çoğunluğu hadiste tavsiye edilen oruca ya da azile kıyas edip câiz görmüş, bazı âlimler ise bir yönüyle hadıma benzediği gerekçesiyle bunu mekruh saymıştır (Şemseddin er-Remlî, VI, 182-183; VIII, 443; Buhûtî, I, 218).

Birçok fikhî meselede şehvetin hükme etkisi üzerinde durulmuştur. **a)** Erkek ve kadının birbirine dokunması sebebiyle abdestin bozulmasında şehvet şartının aranıp aranmayacağı tartışılmıştır. Şâfiîler’e göre aralarında mahremiyet bağı bulunmayan erkek ve kadının birbirine şehvetle veya şehvetsiz dokunması halinde abdest bozulur. Onların delili, “Kadınlara dokunup da su bulamazsanız temiz toprak ile teyemmüm edin” âyetleridir (en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/6). Bu âyetlerdeki dokunma Şâfiî mezhebine göre mutlak dokunma şeklinde anlaşılırken Mâlikî ve Hanbelîler’e göre şehvetle dokunma ve cinsel birleşmeyi kapsayacak biçimde, Hanefîler’e göre ise sadece cinsel birleşme şeklinde anlaşılmıştır. Mezheplerin bu konudaki ihtilâfı, sahâbe ve tâbiînin söz konusu âyeti farklı yorumlamasına ve konuyla ilgili bazı hadislerle dayanır. Bununla birlikte mezi gelmesi kuvvetle muhtemel olduğundan Hanefîler’e göre cinsel organların birbirine değmesi halinde abdest bozulur. **b)** Oruçlu kimsenin eşine şehvetle dokunma

vb. hareketlerden uzak durması gerekir; ancak bu tür hareketler meni gelmesi gibi şartlara bağlı olarak orucu bozar (bk. ORUÇ). **c)** Hac ve umre ibadetini yerine getirmekte olan kişinin ihramlı iken şehvetle dokunması, öpmesi, bakması, şehvî duyguları uyandıracak konuşma vb. hareketlerde bulunması yasak olup bunların yapılması halinde ceza gerekir, fakat hac ve umre bozulmaz (bk. İHRAM). **d)** Karı-koca dışındaki insanların birbirine şehvetle bakması ve dokunması câiz değildir. Şehvet kasti veya fitne korkusu bulunmadığı zaman erkeğin, mahremi olmayan kadının el ve yüzüne bakması âlimlerin çoğunluğu tarafından câiz görülmüştür. **e)** Hanefîler’e göre bir erkek şehvetle, evli olmadığı bir kadına dokunur veya onu öper yahut tenasül uzvuna bakarsa o kadının usul ve fûrûu ile evlenmesi ebediyen haram olur. Diğer mezhepler bu görüşte değildir (bk. SİHRİYET). **f)** Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ric’âl talâkla boşanan eşler arasında iddet süresi içinde şehvetle dokunma vb. hareketler vâki olursa bu evliliğe dönüş anlamına gelir; Şâfiîler’e göre ise evliliğe dönüş bu tür hareketlerle değil ancak sözle ifade edildiği zaman geçerli olur.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 260; IV, 124, 126; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, II, 516; Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 1044; Müsned, II, 260; IV, 124, 126; Gazzâlî, *Mizânü'l-‘amel*, Beyrut 1407/1986, s. 25-26; İzzeddin İbn Abdüsselâm, *Kavâ'idü'l-aḥkâm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), I, 6; Nevevî, *Şerhu Müslim*, IX, 173-179; Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 28; XI, 125; Şâtibî, *el-Muvâfakât*, II, 110, 178-179; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatîb), IX, 110; Şirbînî, *Muḡnî'l-muḥtâc*, IV, 310; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muḥtâc*, Beyrut 1404/1984, VI, 182-183; VI-II, 443; Buhûtî, *Keşşâfû'l-kunâ*, I, 218; “Şehvet”, *Mv.F*, XXVI, 264-271.

FARUK BEŞER

□ İSLÂM DÜŞÜNCESİ VE AHLÂK. Grek felsefesinden intikal eden, insanın temel güçleriyle bunlardan doğan fazilet ve reziletler için görüşler müslüman filozofların yanında diğer ahlâk âlimlerince de ana hatlarıyla benimsenmiştir. Buna göre şehvet insanın hayvanla ortak yanını teşkil eder. Şehvet duygusu aklın kontrolüne verilir, arzulan şeyler arasında doğru bir ayırım yapılırsa bundan iffet fazileti doğar. İffet şehvet düşkünlüğüyle şehvet zayıflığı şeklindeki iki aşırılığın ortasıdır. İhvân-ı Safâ risâlelerinde insanın bütün bilgi ve ahlâk yeteneklerinin nebâtî-şehvânî, gazabî ve nâtık nefis denilen psikolojik güçlerden doğduğu belirtilmekte, bu yeteneklerin her biri için şehvet kelimesi kul-

lanılmaktadır. Eserde yaratılış amacı bakımından bu güç ve yeteneklerin insanı küçük âlem yapan ilâhî lutuflar olduğu ifade edilir (*er-Resâ'il*, III, 312-315). İhvân-ı Safâ'ya göre bütün iyi huyların ve güzel davranışların kaynağı nâtık nefis, kötü huyların ve çirkin işlerin kaynağı da şehvî ve gazabî nefistir; bu bakımdan nâtık nefis melege, diğerleri şeytana benzetilir (*a.g.e.*, III, 364-368). İbn Sînâ psikolojisinde, insan nefsinin diğer canlılarla ortak olan başlıca yeteneklerinden arzu gücüne bağlı iki duygudan birinin gazap, diğerinin şehvet olduğu belirtilir. Şehvet duygusu lezzeti, gazap da galebeyi ister (*en-Necât*, s. 342-343, 627).

Ebü'l-Hasan el-Mâverdî esas itibarıyla şehvetin kötülükleri iyilik, çirkinlikleri güzelliğe göstererek akılları çeldiğini, dolayısıyla yapılan her kötülükte şehvetin tesiri bulunduğunu söyler (*Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, s. 310). Şehvetin, biri ihtiyaçtan fazla şeylere sahip olma arzusu, diğeri haz veren şeyleri elde etme isteği şeklinde iki türü vardır. Bunların ilki akıl ve din tarafından menedilir. Çünkü bu şehvette eziyet doğuracak derecede ifrat, zarara yol açacak derecede arzu sapması vardır. İkincisi de insanı azgınlığa götürecek bir aşırılık, aşağılık duruma düşürecek bir sapmadır. Mâverdî, şehvî arzuları karşılamamanın meşruiyet ölçüsü konusunda farklı düşüncelerden söz eder. Bazıları haz veren şeylerden tamamen uzak durmak gerektiğini savunurken bazıları haram olmayan şeylerden yararlanmayı uygun görmüştür. Mâverdî'nin de katıldığı bir kesime göre ise mubah olan nefsanî arzular konusunda bile orta bir yol izlemek daha doğrudur. Zira nefse her istediğini vermek insanı aptallaştırır; onu bazı nimetlerden mahrum bırakmak kişi üzerindeki baskısını önlediği gibi bazılarının yararlandırmak da onu aptallıktan korur (*a.g.e.*, s. 335-336). Râgıb el-İsfahânî insanın biri hayvanlara, diğeri meleklerle benzeyen iki yönünün bulunduğunu belirterek yeme içme ve cinsel ilişkiyle ilgili bedensel arzuları (şehvât) yönünden hayvanlara; hikmet, adalet, cömertlik gibi ahlâkî güçleri bakımından meleklerle benzediğini, Allah'ın insanlara iki yol gösterdiğini bildiren âyetin (el-Beled 90/10) buna işaret ettiğini belirtmektedir (*ez-Zer'â ilâ mekârimi's-şer'â*, s. 89). İsfahânî'ye göre bütün kötü huylar insandaki fikir, şehvet ve hamiyet denilen üç yeteneğin bozulmasından doğar. Şehvetin aşırısı kaçması veya zayıf kalması çeşitli reziletler doğurur (*a.g.e.*, s. 100). İsfahânî ayrıca biri doğru, diğeri yalancı ol-

mak üzere iki tür şehvetten bahseder. İlki beden sağlığının korunması için gerekli olan nimetlere, ikincisi yokluğunun böyle bir tehlike doğurmayacağı şeylere yönelik arzudur (*el-Müfredât*, “shv” md.). Şehvetin iyi ve kötü türleri vardır. Beden sağlığına yararlı olduğu düşünülen şeyleri elde etmeye yarayan iyi şehvet Allah tarafından verilmiştir; nefsin sırf bedeni lezzetler elde etmek için boyun eğdiği kötü şehvet ise insanın kendi eyleminin eseridir. Akılla şehvet arasında işleyen düşünce faaliyeti üstündeki akla yönelirse yüksek bir düşünce olur ve iyilikler üretir; altındaki şehvete yönelirse değersiz bir düşünce olur ve kötülükler üretir. Düşünceyi ıslah edip hak-bâtıl, doğru-yanlış, iyi-kötü ayırımı yapacak olgunluğa ulaştırmanın yolu eğitimidir (*ez-Zer'â ilâ mekârimi's-şer'â*, s. 108-109, 111). İnsandaki temel güçler arasında ilk ortaya çıkan ve etkisi en ağır olan şehvettir, dolayısıyla eğitilmesi en zor olan da bu duygudur. Şehveti öldüren veya bu mümkün olmazsa onu kontrol altında tutanlar gerçek hürriyetlerini kazanmış olur. Şehvet duygusu eğitildiğinde mutluluğa götüren yararlı bir imkân halini alabilir. Ayrıca şehvetin cennetteki maddi lezzetleri arzulatma gibi bir etkisi vardır (*a.g.e.*, s. 117-119).

Râgıb el-İsfahânî'nin görüşlerini yer yer aynı ifadelerle tekrarlayan Gazzâlî (meselâ bk. *İhyâ*, III, 7, 9, 56-57; *Mizânü'l-âmel*, s. 30-31, 47, 54), *İhyâ* adlı eserinin yirmi ikinci bölümünü nefsin terbiye edilmesi ve ahlâkın güzelleştirilmesine, yirmi üçüncü bölümünü mide şehvetiyle cinsel şehvetin dizginlenmesine ayırmış (III, 48-107), İbn Sînâ psikolojiyle tasavvuf geleneğinden yararlanarak İslâm ahlâkının diğer birçok meselesi gibi şehvet konusunu da gerek sistem gerekse muhteva bakımından büyük bir vukufla incelemiştir. Gazzâlî'ye göre insanın temel amacı mutluluğu kazanmaktır. İster dünyada ister âhirette olsun mutluluğu elde etmek için belli bir yetkinliğe ulaşmak gerekir. İnsana özgü olan ve insanı diğer canlılardan ayıran yetenek akıldır. Şu halde insanî yetkinliğe akla göre davranmakla ulaşılır. Bu ise ancak diğer canlılarla ortak yanı oluşturan, dolayısıyla insanî yetkinliğe engel teşkil eden iki temel duyguyu, şehvet ve gazabı aklın emrine verip dizginlemekle mümkündür. Bu çerçevede şehvet duygusu aklın kontrolüne girmediğinde iffet erdemi kazanılır. İffet şehvetin itidal noktasında tutulmasıdır. İtidalin ölçüsü akıl ve dindir. Gazzâlî de aşırı şehvet düşkünlüğü gibi şehvet duygusunu öldürmenin de yararı-

lıştaki hikmete aykırı olduğunu belirtir. Çünkü insanın hem bedeni varlığını hem türünü koruması bu duyguya bağlıdır (*İhyâ*, III, 53-54, 57; *Mizânü'l-âmel*, s. 67-69). İnsan için ahlâkî tehlikelerin en büyüğü mide şehvetidir; zira mide bütün şehvî arzuların, ahlâkî hastalık ve âfetlerin kaynağıdır, hatta cinsel şehveti de mide şehveti besler (*İhyâ*, III, 80). Bu sebeple Gazzâlî eserinde açlığın fazilet ve faydalarına, mide şehvetini yenmenin yollarına geniş yer vermiş; bu arada, aç kalmanın hükmünü incelediği bölümde diğer birçok ahlâkî erdem gibi yeme içme konusunda da en doğru yolun ifrat ve tefritin ortasını gözetmek olduğunu ifade etmiş; ayrıca halk arasında yemek yemeyip zâhidlik taslamak gizlice yemeyi büyük âfet ve gizli şirk olarak değerlendirmiştir (*a.g.e.*, III, 80-99). Cinsel şehvete gelince Gazzâlî'ye göre bu duygu başlıca iki yararı sebebiyle insan tabiatına verilmiştir. İlki, şehvete konu olan şeyleri tatmanın insanlarda cennetteki lezzetlere dair bir tecrübe ve iştiağ doğurması, ikincisi insan soyunun devamını sağlamasıdır. Ancak şehvet kontrol edilip itidal noktasında tutulmazsa insanı dinini ve dünyasını yıkacak tehlikelere sürükler. Bundan dolayı mide şehveti gibi cinsel şehveti de ifrat ve tefritten koruyarak aklın ve dinin belirlediği itidal derecesinde tutmak gerekir. Bu bağlamda Gazzâlî aşkı boş kalan kalbin hastalığı diye niteler. Ayrıca göz zinası, el zinası gibi zina çeşitlerinden söz eden hadisler diğer âyet ve hadisleri hatırlatarak (en-Nûr 24/30-31; *Müşned*, II, 276, 317, 369; Buhârî, “İstîzân”, 12; “Kader”, 9; Müslim, “Kader”, 20, 21) cinsel şehvet duygusunun etkisiyle ortaya çıkan davranışların haram olduğunu söyler (*İhyâ*, III, 99-103, 106). Sonuç olarak gerçek hürriyet cinsel arzuları yenmekle elde edilir. Nice hükümdarlar var ki şehvî arzuları karşısında köle olmuştur. Şehveti kontrol altında tutmanın yolu riyâzet ve mücâhededir. Bu sebeple Gazzâlî, amel kavramının asıl anlamının “nefsin şehvî duygularının terbiye etmek, öfkeyi dizginlemek ve bu iki sıfatı akla boyun eğecek şekilde kontrolde tutmak” olduğunu, faziletlere bu yolla ulaşılabilceğini belirtmektedir (*Mizânü'l-âmel*, s. 19, 36-37).

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, II, 276, 317, 369, 427, 474; IV, 124, 126; V, 154, 161, 168-169, 178, 323; Buhârî, “E'time”, 21; Müslim, “Eş'ibe”, 188; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1412/1992, III, 198; IV, 31-32; İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlâk* (nşr. İbnü'l-Hatîb), Kahire 1398, s. 37, 38, 40, 47; İhvân-ı Safâ, *er-Resâ'il*, Beyrut 1377/1957, III, 312-315, 364-368; İbn Sînâ, *en-Necât* (nşr. M. Takî Dâniş-pejûh), Tahran 1364 hş., s. 342-343, 627; Mâ-

verdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Beyrut 1978, s. 310-311, 335-336; Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zer'â ilâ mekârimi's-şer'â* (nşr. Ebü'l-Yezîd el-Acemî), Kahire 1405/1985, s. 89, 100, 108-109, 111, 117-119; Gazzâlî, *İhyâ* (Beyrut), III, 7, 9, 11, 48-107; a.mlf., *Mizânü'l-âmel*, Beyrut 1407/1986, s. 19, 30-31, 36-37, 47, 54, 67-69; Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 100; Şevkânî, *Fet-hu'l-kadîr*, Beyrut 1412/1991, I, 359, 511; IV, 382.

MUSTAFA ÇAĞRICI

ŞEHZADE

(شہزادہ)

Hükümdar çocukları için kullanılan bir terim.

Farsça *şâh* ile (*şeh*) (hükümdar) *zâde* (oğul) kelimelerinden meydana gelen *şeh-zâde* hükümdar (padişah, halife, sultan vb.) oğlunu ya da bunların ailesinden gelen erkek çocukları ifade eder. Daha çok Osmanlılar'da yaygın olan şehzade tabirine başka adlarla da olsa bütün İslâm ve Türk devletlerinde rastlanmaktadır. Devlet yönetimine ait eserlerde ve özellikle siyâsetnâmelerde hükümdar çocukları ve onların yetiştirilmeleriyle ilgili bir bölüm mutlaka yer alır. Şehzadelerin doğumu, öğrenime başlaması, evlenmesi, bürokraside görev alması, veliâht olması belli mertebelere göreydi. Bilhassa sünnetleri ve düğünleri günlerce süren merasim ve eğlencelere, hil'at ve hediye takdimine vesile olurdu. Emevîler döneminden itibaren halife çocuklarına verilen ihsan ve atıyyelerin belli bir maaş düzenine kavuşması Abbâsî halifelerinden Mu'tazîd-Billâh dönemine (892-902) rastlar (Zehrânî, s. 174). Şehzadelerin iyi yetişmesi amacıyla doğumlarından itibaren gerekli tedbirler alınır, eğitilip yetiştirilmeleri için devrin önde gelen âlimleri görevlendirilir ve bunlara “müeddip” adı verildi. Muâviye b. Ebû Süfyân'dan itibaren Emevî halifeleri çocuklarını fasih Arapça öğrenmeleri için Suriye çöllerindeki Arap kabilelerine gönderiyorlardı. Abdülmelik b. Mervân oğlu Velîd'i çok sevdiğinden onu yanından ayırmamış, fakat konuşmalarında hata yapmaya başlayınca bâdiyeye göndermediğine pişman olmuş, Velîd en iyi Arapça hocalarından ders almasına rağmen bu eksikliğini giderememiştir (İbn Abdü'rabbih, II, 309; V, 171). Şehzadeler genellikle halifeler tarafından belirlenen eğitim ve öğretim programları çerçevesinde Kur'ân-ı Kerim, hadis, tarih, ahlâk ve Arap dili ve edebiyatı dersleri de alıyorlardı (İbn Kuteybe, II, 182-183; İbn Haldûn, s. 539). Halife ve sultanlar müeddiplere maaşlarının yanında ayrı-